PROVINCIE

Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Venhuizen

Gemeentebeschrijving, oktober 1991

Foto omslag:
Poldergemaal
"Schellinkhout" *aan de*
Zuiderdijk 56 te
Schellinkhout (1900).

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch *11*
3.2 Niet-agrarisch *11*
3.3 Landschapsbeeld *11*

4. **Infrastuctuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken *14*
4.4 Spoorwegen *14*

5. **Nederzettingsstructuur** *15*
5.1 Algemeen *15*
5.2 Schellinkhout *15*
5.3 Wijdenes *15*
5.4 Oosterleek *15*
5.5 Hem *16*
5.6 Venhuizen *16*
5.7 Buitengebied *16*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *17*
6.1 Schellinkhout *17*
6.2 Wijdenes *17*
6.3 Oosterleek *18*
6.4 Hem *18*
6.5 Venhuizen *18*
6.6 Buitengebied *19*

Verantwoording inventarisatie *21*

Tabel *23*

Geraadpleegde werken *25*

Herkomst afbeeldingen *27*

Afbeeldingen *29*

Register *41*

Colofon *43*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Venhuizen. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving West-Friesland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.
De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van de gebieden met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Venhuizen zijn uitgevoerd door mw. A. Maas, als stagiaire sociale geografie verbonden aan de provincie Noord-Holland en door mw. drs. P.E. Devilee, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. Aanvullende werkzaamheden werden verricht door E. van Amersfoort, projectmedewerker MIP.

Haarlem, oktober 1991

1. Inleiding

De gemeente Venhuizen ligt in de provincie Noord-Holland in het MIP-inventarisatiegebied West-Friesland en omvat de dorpen Schellinkhout, Wijdenes, Oosterleek, Hem en Venhuizen.
Het grondgebied van de gemeente grensde op 14-03-1988 aan Stede-Broec (noord), Drechterland (noord/west) en Hoorn (west).
Aan de zuidoost kant grenst Venhuizen aan het water van het IJsselmeer.
Oorsponkelijk bestond Venhuizen uit de vijf afzonderlijke dorpen. Vanaf 1917 bestond de gemeente uit drie afzonderlijke gemeenten: Schellinkhout, Wijdenes en Venhuizen. Wijdenes omvatte de dorpen Wijdenes en Oosterleek. Venhuizen de dorpen Venhuizen en Hem.
In 1942 werd aan de gemeenten Wijdenes en Venhuizen een strook van 100 meter IJsselmeer toegevoegd.
In 1970 werden de drie gemeenten samengevoegd tot één gemeente onder de naam Venhuizen. De huidige gemeente heeft een oppervlakte van 5.681 hectare en telde op 31-12-1988 7.175 inwoners.

Het MIP-inventarisatie gebied West-Friesland bestaat naast Venhuizen uit de gemeenten: Andijk, Barsingerhorn, Drechterland, Enkhuizen, Harenkarspel, Heerhugowaard, Hoorn, Langedijk, Medemblik, Niedorp, Noorder-Koggenland, Obdam, Opmeer, Sint Maarten, Sint Pancras, Schagen, Stede Broec, Warmenhuizen, Wervershoof, Wester-Koggenland en Wognum.

De gemeente Venhuizen is opgesplitst in de volgende MIP-deelgebieden: Venhuizen, Hem, Oosterleek, Wijdenes, Schellinkhout en het buitengebied.
(Zie afbeeldingen 1, 6 en 7).

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

De bodem in de gemeente Venhuizen bestaat uit jonge zeeklei waarin enkele kreekruggen liggen van zandige klei. Deze zandige afzettingen zijn ontstaan in de periode van 2500 tot 1000 voor Chr. toen het landschap bestond uit een getijdengebied met wadgeulen, kreken en kwelders.
Het gebied ging verlanden en een periode van inklinking volgde. Daarbij klonken de kwelders met klei afzettingen meer in dan de met zand gevulde kreken. Deze kreken werden als ruggen in het landschap zichtbaar.
Snel na de verlanding werd het gebied overdekt met het Hollandveen. Er ontstond een landschap met veenkussens die gescheiden werden door veenstroompjes. Zo'n stoompje was bijvoorbeeld De Leek. Oosterleek ligt aan een zijtak hiervan. In de 9de eeuw werden de hoogste delen van het veen, die op de kreekruggen liggen, bewoond en ontgonnen. Als gevolg van ontwatering begon het veen in te klinken en te oxideren. In de 12de eeuw was het veen op de hoogste delen dan ook al verdwenen.
In de 17de eeuw was ook het veen in de lager gelegen delen verdwenen. Zo bleef een bodem over die gekenmerkt wordt door jonge zeekleiafzettingen.
Bij Schellinkhout bevindt zich een stuk buitendijks land; de Buiten- en Binnenuiterdijk. Dit stukje grond wordt getypeerd als 'aanwassenlandschap'. In de naam Uiterdijk slaat 'dijk' op een lage kade die is aangelegd om de aanwas te beschermen. De bodem bestaat hier uit zware klei.
Het grondgebied van de gemeente Venhuizen ligt ongeveer 1.5 meter beneden NAP. De kreekruggen liggen iets hoger, ongeveer 0.5 meter beneden NAP. De kruin van Zuiderdijk, die onderdeel uitmaakt van de Westfriese Omringdijk, ligt op 4 meter boven NAP.
(Zie afbeeldingen 2, 4, 5 en 12).

2.2 Afwatering

De afwatering in Venhuizen vindt voornamelijk kunstmatig plaats. Hierbij zijn twee polders betrokken, de polder Schellinkhout en Polder de Drieban.
Rond 1850 werd de polder Schellinkhout bemalen door twee vijzelmolens in het zuidwesten van de polder. De molens sloegen het water via een sluis in de zeedijk uit, op een molentocht die door een stuk buitendijks land naar de Zuiderzee (vanaf 1932 IJsselmeer geheten) liep.
In de periode 1850-1940 zijn de molens vervangen door een gemaal met een petroleum motor. Ook dit gemaal slaat het water via de molentocht uit op het IJsselmeer. In 1946 is het gemaal geëlectrificeerd.
Aan de dijk ligt nog steeds een molenkolk. Hierin werd het water gespaard totdat het uitgeslagen kon worden.
Polder de Drieban bestond rond 1850 uit twee polders. De polder Venhuizen-Hem en de polder Wijdenes-Oosterleek. Deze polders werden in totaal door 5 vijzelmolens bemalen. Het water werd uitgeslagen op het IJsselmeer. Voor de inlaat van water zijn duikers in de dijk aangelegd zoals de Spuiter bij Oosterleek.
In 1918 zijn de twee polders samen gevoegd tot Polder de Drieban.
De Drieban werd rond 1940 bemalen door een stoomgemaal dat ter hoogte van Venhuizen aan de dijk werd gebouwd. Na 1940 werd dit stoomgemaal vervangen door een electrisch gemaal dat ten noorden van het oude is gebouwd.

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

In de periode 1850-1940 kwam in Venhuizen voornamelijk agrarisch grondgebruik voor. Rond de eeuwwisseling vond wel een verschuiving plaats van overwegend veeteelt naar meer akkerbouw. Met name de hoger gelegen zandige bodem leende zich hier goed voor. Omdat de lage delen goed ontwaterd waren, waren deze geschikt als grasland voor veeteelt. Rond 1930 breidde de tuinbouw, waaronder de fruitteelt, zich uit ten koste van de akkerbouw.
Schellinkhout vormt echter een uitzondering, het dorp heeft zich altijd op de veeteelt geconcentreerd.
De ontginning in het gebied vond plaats loodrecht op de bewoningsassen die op de hoogste delen van het veen lagen. Men ging dus vanaf de kreekruggen het land ontginnen. Omdat de kreekruggen een bochtig beloop hebben is men in verschillende richtingen gaan ontginnen. Zo is een onregelmatig patroon van strokenverkaveling ontstaan. De polder Schellinkhout kenmerkt zich door een veer-vormige verkaveling.
In de jaren '70 van deze eeuw is het gebied rond de dorpen Venhuizen en Hem herverkaveld. Hierbij zijn grote blokvormige kavels ontstaan.
(Zie afbeeldingen 2, 3, 4, 5 en 6).

3.2 Niet-agrarisch

In de periode 1859-1940 kwam in de gemeente Venhuizen geen ander grondgebruik voor dan agrarisch. Slechts een kleine verandering vond plaats bij De Nek. Na de overstroming van 1916 werd hier aan de binnenkant van de dijk klei afgegraven voor het herstel van de dijk.
De kleiput die ontstond heeft nu een belangrijke funktie als vogelbroedgebied.
Na 1940 is op kleine schaal grond aan het agrarisch gebruik onttrokken. Langs de Zuiderdijk, bij Wijdenes zijn twee campings gekomen en ten noorden van Oosterleek is het bungalowpark West Frisia aangelegd. Tevens is bij Venhuizen een sportpark aangelegd.
Hoewel het grondgebruik uitsluitend agrarisch was, had niet iedereen inkomsten uit agrarische bedrijvigheid. Ook ambachtslieden en middenstanders vonden werk in de dorpen. Bovendien had ieder dorp een eigen school en een schoolmeester (zie ook hoofdstuk 5).

3.3 Landschapsbeeld

Het landschap van Venhuizen wordt getypeerd als: herverkaveld hoog-gelegen kleipolder-landschap met wegdorpen (Landschaps-onderzoek Noord-Holland 1988). Het gebied wordt gekenmerkt door grote openheid en weinig reliëf, met uitzondering van de dijk langs het IJsselmeer.
De wegen delen het land in min of meer rechthoekige blokken. Alle wegen zijn aan een of twee kanten met bomen beplant. De bebouwing concentreert zich in linten langs de wegen. De Provinciale weg Hoorn-Enkhuizen in het noorden en de Zuiderdijk in het zuid-oosten, vormen duidelijk een visuele begrenzing van het gebied.
Grote elementen in het landschap zijn de complexen met boomgaarden die omgeven zijn door windsingels of hagen.
Beeldbepalend zijn verder de Stofmolen bij Wijdenes, de kerktorens van de verschillende dorpen en de schoorsteenpijp van de voormalige zuivelfabriek van Hem.

4. Infrastuctuur

4.1 Landwegen

In de periode 1850-1940 heeft slechts een kleine verandering in het wegenpatroon plaats gevonden. Van de weg Hoorn-Enkhuizen is tussen 1900 en 1840 een bocht afgesneden, daar waar de Blokdijk afbuigt naar het noorden. Het nieuwe trace ligt over de oude Tocht. Bovendien zijn twee lokale wegen aangelegd: tussen Hem en De Hout en ten oosten van Wijdenes in de richting van Hem.
De belangrijkste wegen zijn de weg Hoorn-Enkhuizen, de weg over de Zuiderdijk en de lokale wegen die de verschillende dorpen met elkaar verbinden. Opvallend is dat de wegen loodrecht op de Zuiderdijk sterk kronkelen, naarmate de weg verder van de dijk af loopt wordt deze minder bochtig.
In 1850 waren de meeste wegen verhard, dat wil zeggen dat er zogenaamde macadamwegen waren aangelegd. Dit zijn met puin verharde wegen waarover vermalen keisteen werd gestort. Deze wegen waren in het midden voorzien van een 'paardestraatje' van klinkers. In de jaren '30 van deze eeuw werd een begin gemaakt met het asfalteren van de wegen. Naast deze verharde wegen waren er enkele voetpaden. Er liep bijvoorbeeld een voetpad vanaf de Stofmolen naar het noorden. Dit pad, dat over een lage kade liep, is bij de ruilverkaveling verdwenen. Ook vanaf Oosterleek in de richting van Hem en vanaf Venhuizen naar het zuiden liepen voetpaden. Voor voetgangers werd over de sloten vlonders en voetbruggen aangelegd. Deze paden zijn na 1940 buiten gebruik geraakt.
Bij de herverkaveling van de jaren '70 van deze eeuw zijn rond Hem en Venhuizen een aantal wegen aangelegd om de polder De Drieban beter te ontsluiten. Deze wegen zijn recht van lijn in tegenstelling tot de oude wegen die een meer bochtig verloop hebben.
In de polder Schellinkhout is na 1940 een weg, ten westen van Wijdenes, verdwenen.
(Zie afbeeldingen 8, 9 en 10).

4.2 Wateren

De waterwegen in de gemeente Venhuizen zijn in de periode 1850-1940 niet veranderd. De waterwegen bestonden uit molentochten, weteringen en sloten die allemaal een afwateringsfunctie hadden. Met name rond Venhuizen kwamen brede sloten voor die naast een afwateringsfunctie een functie voor de scheepvaart hadden. Omdat wegen in dit gebied geheel ontbraken kan men aannemen dat hier spake was van een vaarpolder. Met name producten van land en tuinbouw werden per boot vervoerd. Soms moest men daarbij gebruik maken van een overhaal waarmee de schuiten met behulp van windassen over de weg werden gehaald. Bij de ruilverkaveling van de jaren '70 van deze eeuw zijn veel van deze sloten gedempt en werd van de vaarpolder een rijpolder gemaakt.
Een aantal vaarten bleef bestaan zoals de Hemmerbuurt Kadijk, Kaapsloot waterlozing en de Slimtocht. Met de ruilverkaveling is een nieuw kanaal gegraven: het Driebankanaal. Dit kanaal loopt ten noorden van Hem en Venhuizen in de richting van het gemaal De Drieban dat aan de Zuiderdijk staat.
Aan de Zuiderdijk bij Wijdenes en Schellinkhout bevinden zich kleine havens in het buitendijkse land. Na de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 liep de visserij terug en verloren deze havens hun functie voor de beroepsvaart. Hoewel de havens zeer klein en ondiep zijn, dienen zij tegenwoordig de pleziervaart.

4.3 Dijken en kaden

De Zuiderdijk is de voornaamste dijk in de gemeente Venhuizen. Deze dijk maakt onderdeel uit van de Westfriesche Omringdijk. De omringdijk is waarschijnlijk rond 1250 voltooid. Zij moest bescherming bieden tegen het water van de Noordzee en de Zuiderzee. Bovendien moest de dijk het land beschermen tegen het water van de nog niet droog gemaakte Beemster en Schermer.
Sinds de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft de dijk haar zeewerende funktie verloren, en dient deze slechts als waterkering van het IJsselmeer.
Naast de Zuiderdijk komen in Venhuizen nog enkele lage dijken en kaden voor. Deze dijken liggen rond de polders om de peilverschillen te handhaven. Kaden vind men als achtergrens van verschillende ontginningsblokken. Aan het patroon van de dijken is tussen 1850 en 1940 niets veranderd.
(Zie afbeeldingen 8, 9 en 10).

4.4 Spoorwegen

Voor de komst van de tramlijn Hoorn-Enkhuizen was men in de gemeente Venhuizen voor het goederenvervoer aangewezen op een vrachtwagendienst naar Hoorn. Rond 1865 werd ook gebruik gemaakt van een vaste dienst met hondekarren naar Enkhuizen.
In 1913 werd de tramlijn Hoorn-Enkhuizen geopend. Deze tramlijn liep op een normaal-spoor en diende voornamelijk de akker- en tuinbouw die zich vanaf 1900 sterk ontwikkelde. De veilingen van Hem en Venhuizen waren op deze lijn aangesloten.
De lijn liep vanaf Hoorn in de richting van Schellinkhout, Wijdenes vervolgens naar Oosterleek, Hem en Venhuizen en dan via Bovenkarspel naar Enkhuizen.
In 1933 werd de stoomtractie vervangen door een motortractie. De tram kon echter niet op tegen de concurentie van de busdienst. In 1936 werd dan ook een deel van de trambaan opgebroken.
(Zie afbeelding 11).

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De basis van het nederzettingspatroon in Venhuizen wordt gevormd door de bodemkundige kenmerken. De ligging van de kreekruggen heeft geleid tot het ontstaan van lange bebouwingslinten bovenop de ruggen. Vanaf de Zuiderdijk bij Wijdenes loopt een lint naar het noorden en buigt dan af naar het oosten in de richting van Hem en Venhuizen.
De gemeente Venhuizen bestond in de periode 1850-1940 uit de dorpen Schellinkhout, Wijdenes, Oosterleek, Hem en Venhuizen. De bevolkingsontwikkeling van deze dorpen is te vinden in de tabel (pagina 23).
In de periode 1850-1940 had ieder dorp haar eigen voorzieningen.
In ieder dorp waren bakkers, slagers, timmerlieden en andere ambachtslieden en middenstanders. Na 1940 is in de dorpen het aantal middenstanders sterk gedaald.
(Zie afbeeldingen 2, 3, 4, 5 en 6).

5.2 Schellinkhout

De naam Schellinkhout betekent mogelijk 'bos aan een scheiding'. Waarschijnlijk duidt dit op een scheiding van twee veengebieden.
Het dorp Schellinkhout, in het westen van Venhuizen, strekt zich uit langs de Zuiderdijk en buigt dan af naar het noorden.
Schellinkhout ligt, in tegenstelling tot de andere dorpen, niet op een kreekrug maar is ontstaan aan het veenstroompje De Drecht.
Kenmerkend is de lintbebouwing. Rond 1850 kwam voornamelijk agrarische bebouwing voor. In de periode 1850-1940 heeft de bebouwing zich langs de bewoningsas verdicht. Opvallend is dat de weg zeer bochtig is wat duidt op de oude loop van het veenstroompje. Veel huizen langs deze weg staan iets hoger dan het omliggende land. Waarschijnlijk heeft men vanwege de natte grond het land opgehoogd om te bebouwen.
Na 1940 is rond de kerk een kleine kern gebouwd met nieuwbouwwoningen.
Hoewel Schellinkhout nu aan de dijk ligt is het niet echt een dijkdorp te noemen. Aanvankelijk lag het dorp ook verder van zee, het heeft in de loop der tijd veel land moeten prijsgeven.

5.3 Wijdenes

De naam Wijdenes betekent wellicht uitgestrekt, drassig land.
De bebouwing is gelegen langs de Noorder- en Zuideruitweg en gaat via de Leekerweg over in Oosterleek. Kenmerkend is de lintbebouwing. In de periode 1850-1940 heeft verdichting van het lint plaats gevonden. Na 1940 heeft zich rond de kerk een kleine kern gevormd. Kenmerkend voor Wijdenes is de beslotenheid; de bebouwing staat dicht op elkaar. Daarachter grote complexen met boomgaarden.

5.4 Oosterleek

Ook Oosterleek wordt gekenmerkt door lintbebouwing. In de periode 1850-1940 heeft de bebouwing zich iets uitgebreid in de richting van Wijdenes; bovendien is er sprake van verdichting van het lint.
Oosterleek wordt gekenmerkt door grote openheid. Langs de weg zijn wel enkele kassen zichtbaar.
Hoewel Oosterleek aan de dijk ligt is ook dit geen echt dijkdorp. Aanvankelijk lag het dorp verder van zee; in de loop van de tijd is veel land door de zee weggeslagen.

5.5 Hem

Het dorp Hem strekt zich in een lang lint uit langs de Hemmerbuurt.
In de periode 1850-1940 heeft op beperkte schaal verdichting langs de bebouwingsas plaats gevonden. Na 1940 zijn rond de kerk nog een aantal nieuwe woningen gekomen.
Ten noorden van Hem ligt de lintbebouwing van De Hout langs de provinciale weg Hoorn-Enkhuizen. Deze weg vormt een duidelijke begrenzing van het dorp.
Hem wordt gekenmerkt door grote openheid. Opvallend zijn de grote kavels bouwland die na de ruilverkaveling van de jaren '70 van deze eeuw zijn ontstaan. Bij deze ruilverkaveling zijn ook de nieuwe wegen aangelegd waarlangs zich enkele boerderijen bevinden.
De naam Hem vertoont overeenkomst met het Duitse heim en het engelse ham, dat woonplaats betekent.

5.6 Venhuizen

Venhuizen heeft, wat betreft het voorzieningenniveau, altijd een verzorgende functie gehad voor de omgeving. Rond 1850 bevonden zich bijvoorbeeld in Venhuizen een chirurgijn en een wever die hun werk ook in omliggende dorpen uitvoerden. Toen na 1940 het aantal middenstanders daalde slaagde men er in Venhuizen in de verzorgende functie te behouden. Tegenwoordig bevindt zich bijvoorbeeld in Venhuizen de enige bakker van de gehele gemeente.

Venhuizen wordt gekenmerkt door tweezijdige, dichte lintbebouwing. Opmerkelijk is dat Venhuizen twee bebouwingskernen heeft die vrij ver van elkaar liggen. De kernen zijn gevormd rond de twee kerken.
Na 1940 zijn deze kernen uitgebreid met nieuwbouwwoningen.

5.7 Buitengebied

Het buitengebied van Venhuizen kent nauwelijks bebouwing. Ten noorden van Venhuizen bevindt zich wat lintbebouwing langs de Houterweg. Deze bebouwing van De Hout en De Buurt is echter nooit uitgegroeid tot een zelfstandig dorp.
Langs de Zuiderdijk staan nog enkele woningen en boerderijen.
In de periode 1850-1940 heeft de bebouwing zich in het buitengebied nauwelijks uitgebreid. Pas bij de ruilverkaveling hebben ingrijpende veranderingen plaats gevonden. In de polder rond Hem en Venhuizen is een aantal nieuwe wegen aangelegd waarlangs enkele boerderijen zijn gebouwd.
Aan de Zuiderdijk bij Schellinkhout en Wijdenes bevinden zich kleine havens in het buitendijkse land (zie hoodstuk 4.2).

6. Bebouwingskarakteristiek

In de huidige gemeente Venhuizen was in de MIP-periode in de vijf dorpen sprake van een concentratie van bebouwing langs de dorpslinten. De dorpskernen bestonden uit de kerk met begraafplaats, veelal een pastorie en raadhuis en zowel vrijstaande woonhuizen als agrarische bedrijven. In Venhuizen waren meerdere bebouwingsconcentraties.
De woonhuizen in de gemeente zijn zowel kleinschalig onder zadel- of mansardekap als groter. De grotere woonhuizen zijn veelal onder een schilddak geplaatst en verrijkt met onder andere lisenen, pilasters of kroonlijst. De agrarische bedrijven behoren voornamelijk tot het type Westfriese stolpboerderij met teruggeplaatste inrijdeuren en een symmetrisch gelede voorgevel.
Op enkele dakschilden staat een ronde gemetselde schoorsteen.
Opmerkelijk in de bebouwing is het gebruik van hout met name in de zij- en topgevels van zowel boerderijen als woonhuizen. In de gemeente staan nog twee beeldbepalende molens: de Stofmolen uit 1911 bij Wijdenes en de 17de eeuwse Poldermolen bij Schellinkhout. Hier, aan de Zuiderdijk 56, staat het poldergemaal Schellinkhout uit 1900; het gemaal bij Venhuizen aan de Zuiderdijk 1 is niet meer in bedrijf. Naast bebouwing uit de MIP-periode komt er in de gemeente ook oudere bebouwing voor zoals kerken, raadhuizen, woonhuizen en boerderijen.
De nieuwe na-oorlogse bebouwing heeft voornamelijk in de vorm van verdichting langs de dorpslinten plaatsgevonden. In Venhuizen is ook nieuwbouw buiten de oorspronkelijke dorpslinten.

6.1 Schellinkhout

Zowel voornamelijk grotere woonhuizen als boerderijen staan langs de slingerende Dorpsweg. Veel woonhuizen hebben een symmetrisch gelede voorgevel met dakkapel of verhoogde middenpartij. Over het algemeen is de bebouwing gaaf. De dorpskern wordt gevormd door de laat gotische Hervormde Kerk en het 18de-eeuwse Raadhuis. Direct bij de kerk staat een dubbel woonhuis onder zadeldak met de noklijn evenwijdig aan de weg. De bebouwing is bij de kern dichter dan bij het eind van het dorpslint waar de boerderijen meer verspreid staan en vaak ook groter zijn. De boerderijen hebben veelal een rieten kap en gave hekwerken.
Opmerkelijk is het houten woonhuis op rechthoekig grondplan onder zadeldak aan de Dorpsweg 106. Beeldbepalend aan de Zuiderdijk is de Poldermolen uit 1638. In 1900 werd hier het kleine bakstenen poldergemaal Schellinkhout gebouwd,. Het complex bestaat nu uit een gemaal met molenkolk, molen en uitwateringsduikersluis.

6.2 Wijdenes

Wijdenes is eveneens een agrarische dorp met zowel kleine woonhuizen als notabelenwoningen en boerderijen. Aan de Noorderuitweg staat een gave stolp met een centraal geplaatste klokvormige topgevel met houtbeschot.
De tweezijdige lintbebouwing wordt dichter bij de voormalige Nederlands Hervormde Kerk. De houten torenspits en balustrade van de kerk werden in de 19de eeuw vervangen. In deze dorpskern staan de school, de grotere woonhuizen en rijkere boerderijen. Haaks op het dorpslint loopt de weg richting Oosterleek. Hier staat de Stofmolen, een in 1911 gebouwde en als korenmolen ingerichte achtkante bovenkruier met stelling. Bij de korenmolen is eveneens een kleine concentratie van bebouwing.

6.3 Oosterleek

In Oosterleek staan enkele kleine woonhuizen en voornamelijk verbouwde boerderijen langs de slingerende weg. Centraal staat het kerkje met de erachter gelegen ommuurde begraafplaats. Hier is eveneens de oude school, de pastorie en het dorpscafé.

6.4 Hem

De tweezijdige lintbebouwing gaat van Venhuizen over in Hem.
De Hemmerbuurt heeft een dichte bebouwing, voornamelijk bestaande uit grotere en kleine boerderijen en sobere woonhuizen.
Beeldbepalend is de enigszins van de weg gelegen kerktoren uit ca. 1500. De toren werd in 1897 door brand beschadigd en kreeg bij het herstel een nieuwe spits en balustrade. De funderingen van de in de 12de-15de eeuw gebouwde kerk (afgebroken in 1855) zijn nog aanwezig, evenals de begraafplaats. Bij de kerk aan de Schoollaan bevindt zich de voormalige school en onderwijzerswoning. De woning behoort tot het veel voorkomende type onderwijzerswoning op rechthoekig grondplan, één bouwlaag met symmetrisch gelede voorgevel met schuifvensters, centrale voordeur, verhoogde middenpartij, bakstenen lisenen en kroonlijst. In de gedenksteen staat de datering 1878. De Sint Theresiakapel uit 1930 staat bijna aan het einde van de Hemmerbuurt (142). Het is een sobere bakstenen kerk op rechthoekig grondplan onder zadeldak met verhoogde tuitgevel waarin een kleine klok hangt. De voorgevel heeft een in het midden uitgebouwd portiek waarboven een groot rond venster met daarboven een beeld van de heilige is aangebracht. Tegen de zijgevel staan steunberen.
De zaadhandel Hem, Hemmerbuurt 98, uit 1925 onderscheidt zich door zijn strakke vormgeving van de overige bebouwing. Het bedrijfspand is gebouwd op een rechthoekig grondplan en heeft drie bouwlagen onder een plat dak met overstek.

6.5 Venhuizen

De dorpskern van Venhuizen wordt gevormd door onder andere het voormalige raadhuis en de kerk op de kruising van het Westeinde en Twijver. Het 17de-eeuwse raadhuis is gebouwd op rechthoekig grondplan met een voorgevel met in het midden een dakkapel met gebeeldhouwde klauwstukken en leeuwen; de vensters, ingang en kroonlijst zijn in de 19de eeuw gewijzigd. De oude Rooms Katholieke Kerk is in 1955 door de huidige Sint Lucas Kerk vervangen. Het naast de kerk gebouwde klooster van de zusters Ursalinde uit ca. 1910 is wel behouden. Dit is een bakstenen gebouw op rechthoekig grondplan met verhoogde middenpartij met kantelen, grote raamvlakken met roedenverdeling en een ingang in een halfrond portiek.
In de dorpskern staan woonhuizen en agrarische bedrijven; enkele stolpen zijn verbrand. Vanaf de Zuiderdijk, waaraan het voormalige bakstenen gemaal uit 1886 staat, bevinden zich langs de Oostergouw eveneens woonhuizen en agrarische bedrijven op iets ruimere afstand van elkaar, deels van de weg gescheiden door een wegsloot. Het verlengde van de Oostergouw, de Buurt, heeft zowel woonhuizen onder zadeldak als rentenierswoningen en Westfriese stolpen, deels met voorhuis onder zadeldak. De notabelewoning Buurt 82 onderscheidt zich van de rest van de bebouwing. Het heeft een vierzijdige mansardekap met zink en leibedekking. De voorgevel heeft een verhoogde middenpartij met balkon; opmerkelijk zijn de oeils-de-boeuf in de dakschilden.
Langs de Westerbuurt staan boerderijen en woonhuizen op ruime afstand van elkaar. Aan weerszijden van de weg bevindt zich hier een houten windas die behoort bij de Overtoom, een verbinding tussen twee sloten, geschikt voor het overhalen van kleine schuiten. Vroeger kwam dit

hulpmiddel ten behoeve van het verkeer in de polders veel voor.
De Nederlands Hervormde kerk aan de Kerkweg is een laat gotische kruiskerk waarvan de westtoren in 1875 werd vervangen. Het is een kerktoren op vierkant grondplan. De bakstenen wanden worden geleed door de in West-Friesland veel voorkomende blinde spitsboogvensters, galmgaten en uurwerken. De toren wordt door een bakstenen fries in reliëf en een achtkantige spits afgesloten. In het hekwerk staat het jaartal 1876. Rond de kerk zijn zowel woonhuizen als boerderijen van voor-, uit- en na de MIP-periode gebouwd. Aan de andere kant van de weg bevindt zich de begraafplaats met het lijkenhuisje.

6.6 Buitengebied

De bebouwing in het buitengebied is heel gering. Aan de Zuiderdijk staan enkel woonhuizen en boerderijen verspreid. De woonhuizen zijn hoofdzakelijk kleinere dijkwoningen op rechthoekig grondplan.

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de periode 1850-1940, de MIP-periode, in de gemeente Venhuizen is gekeken naar de gaafheid, de situering en de eventuele architectuur- of lokaalhistorische waarde van de objecten.
De oorspronkelijke functie van objecten was eveneens een criterium voor het plaatsen op de inventarisatielijst; zo werden kerken, pastorieën, gemalen en scholen mede vanwege de historisch-functionele waarde geïnventariseerd. Er is getracht om een overzicht te geven van de meest gave exemplaren van de verschillende typen woonhuizen en agrarische bedrijven.
De gemeente Venhuizen kende in de MIP-periode voornamelijk verdichting en uitbreiding langs de bestaande lintbebouwing. Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie was daarom niet relevant.

Tabel

Bevolkingsgegevens gemeente Venhuizen 1850-1940

Jaartal	Schellinkhout	Wijdenes	Oosterleek	Hem en Venhuizen
1851	557	580		1.534
1860	623	714		1.600
1870	632	823		1.952
1880	596	837		2.016
1890	539	756		-
1900	486	731		1.889
1910	494	733		2.076
1920	544	917		2.566
1930	535	882		2.906
1940	563	829		2.978

Geraadpleegde werken

De bodem van Noord-Holland, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen 1974.

Boon, P., *Tussen Hondenhemel en Munnickay*, Andijk 1986.

Kok, J., *Stoomtrams rond Hoorn*, Schoorl 1982.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, 3de uitgave, Alphen aan de Rijn 1936.

Kuyper, J., *Gemeente atlas van de provincie Noord-Holland 1869*, Groningen 1984.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel D: West-Friesland, dienst Ruimte en Groen van de provincie Noord-Holland, Haarlem 1985.

Rapport der provinciale commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, Gedeputeerde staten van Noordholland, Haarlem 1951.

Schilstra, J., *In de ban van de Dijk*, Hoorn 1974.

Vries, G. de, *Zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1864.

Databank bevolkingsgegevens, Instituut voor Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventariesatiegebieden Noord-Holland, PPD Noord-Holland 1987.
2. Gemeente Venhuizen rond 1850, *Grote Historische Atlas van Nederland*, Groningen 1990.
3. Gemeente Venhuizen rond 1865, J. Kuyper, *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869*, Groningen 1984.
4. Gemeente Venhuizen rond 1900, *Historische Atlas Noord-Holland*, Den Ilp 1989.
5. Gemeente Venhuizen rond 1940, Army Map Service Washington D.C 1943.
6. Gemeente Venhuizen in 1989, *Grote Topografische Atlas van Nederland*, Groningen 1989.
7. Indeling MIP-deelgebieden, getekend door auteur op basis van afbeelding 6.
8. Infrastructuur 1850 op basis van topografische kaart 1850.
9. Infrastructuur 1940 op basis van Army Map Service.
10. Infrastructuur 1980 op basis van Topografische kaart 1983.
11. Infrastructuur uit *Stoomtrams rond Hoorn*, Schoorl 1982.
12. Bodem van Venhuizen naar *De bodem van Noord-Holland*, Wageningen 1974.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

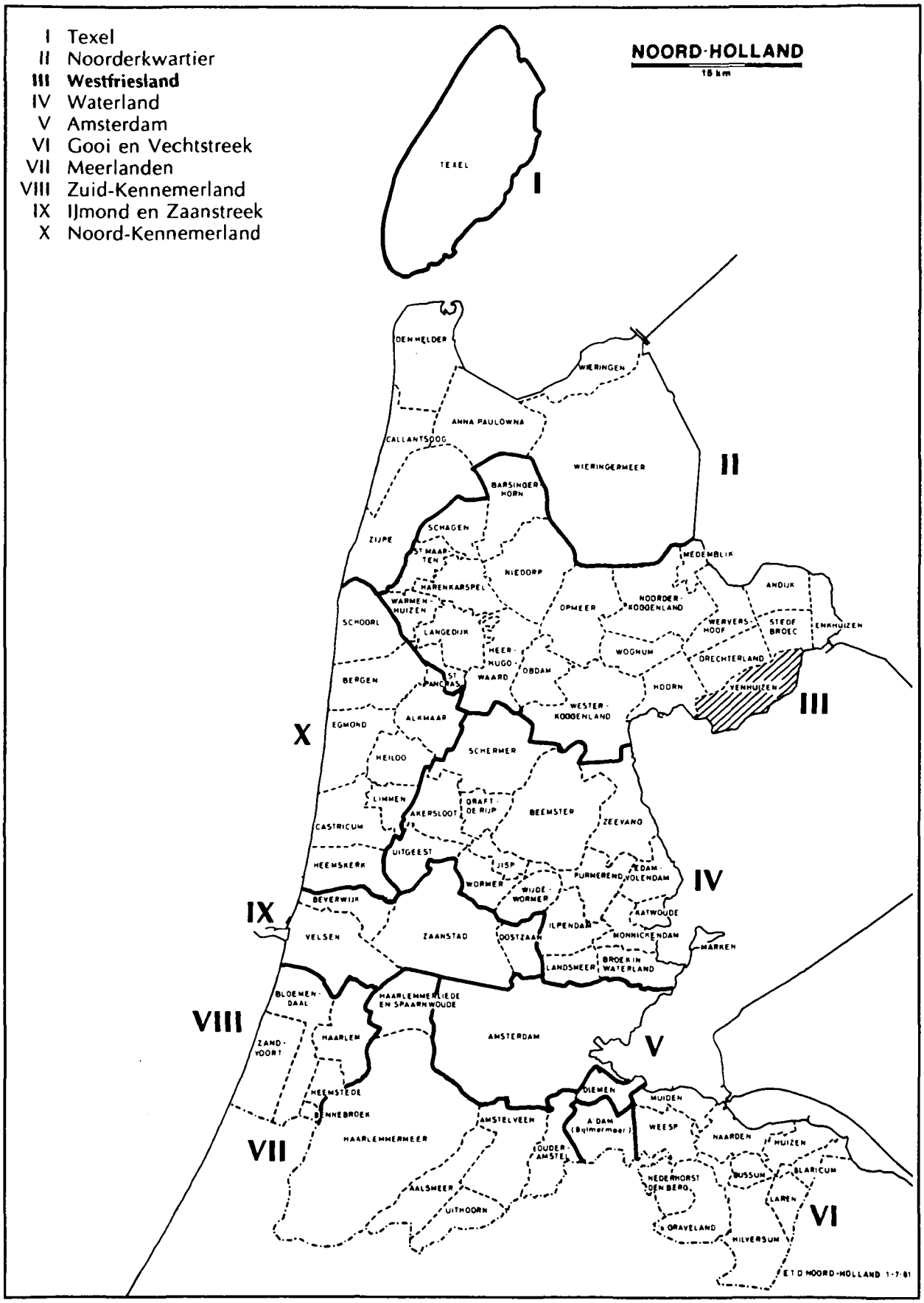

2. De gemeente Venhuizen rond 1850

3. De gemeente Venhuizen rond 1865

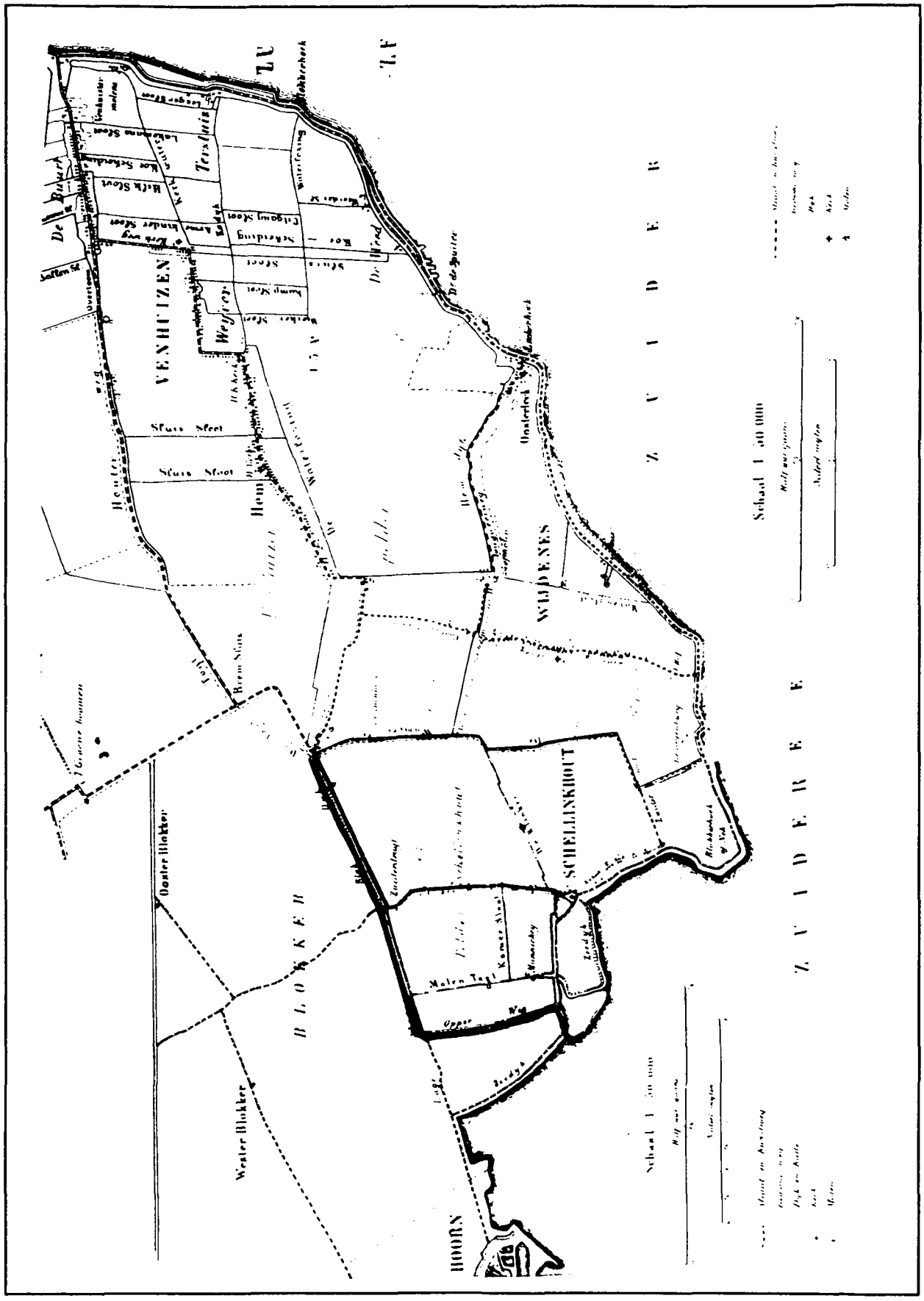

4. De gemeente Venhuizen rond 1900

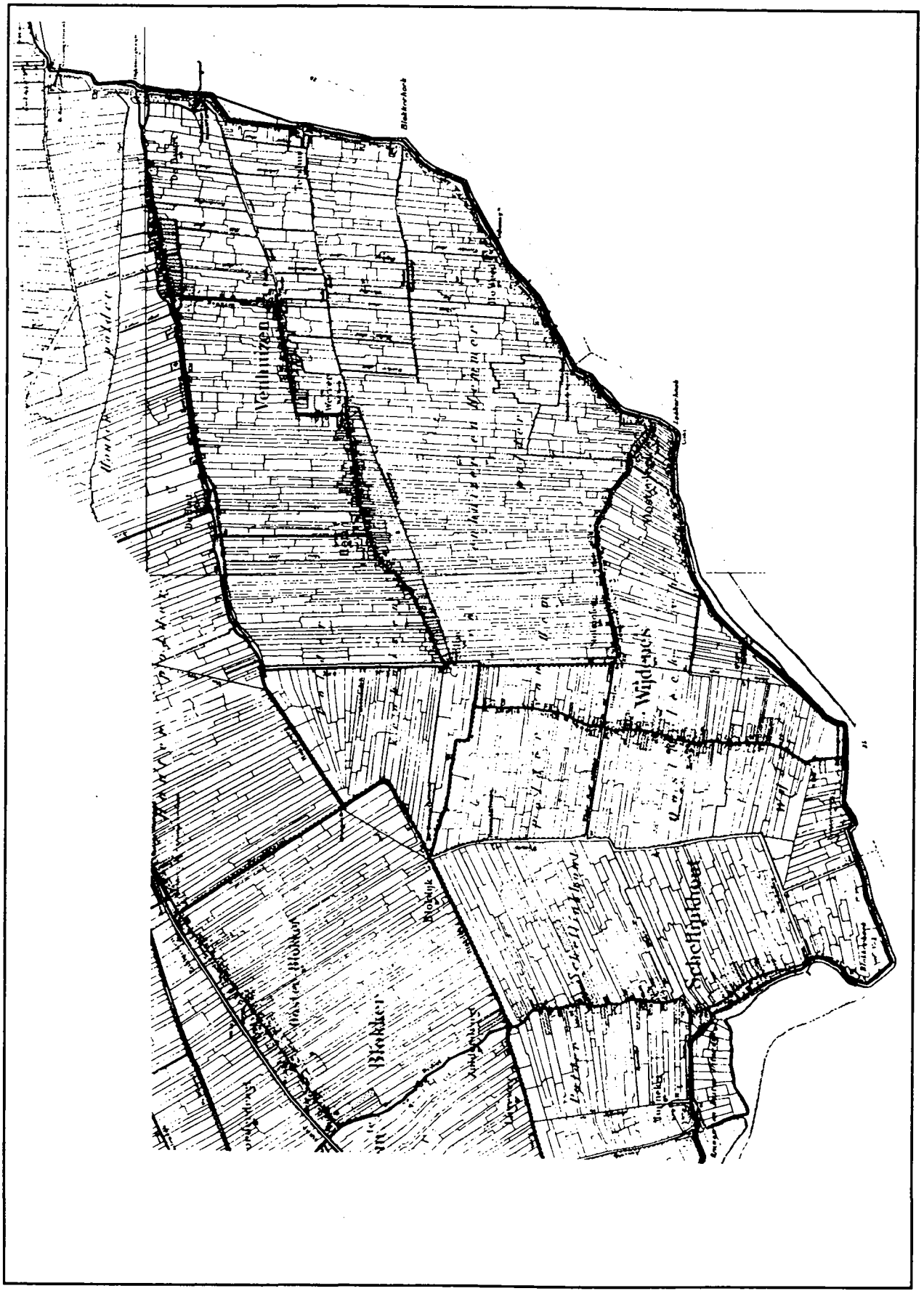

5. De gemeente Venhuizen rond 1940

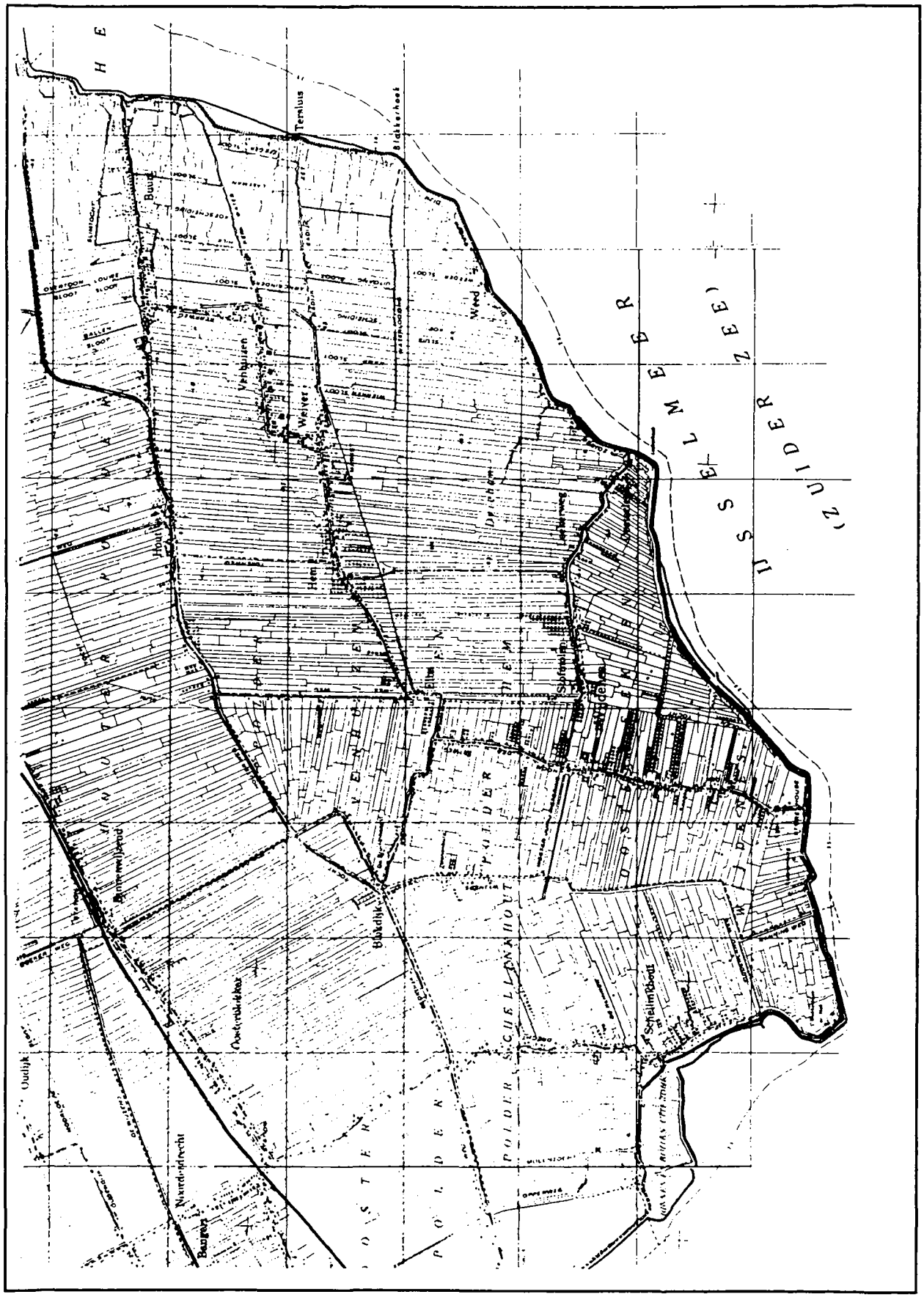

6. De gemeente Venhuizen in 1989

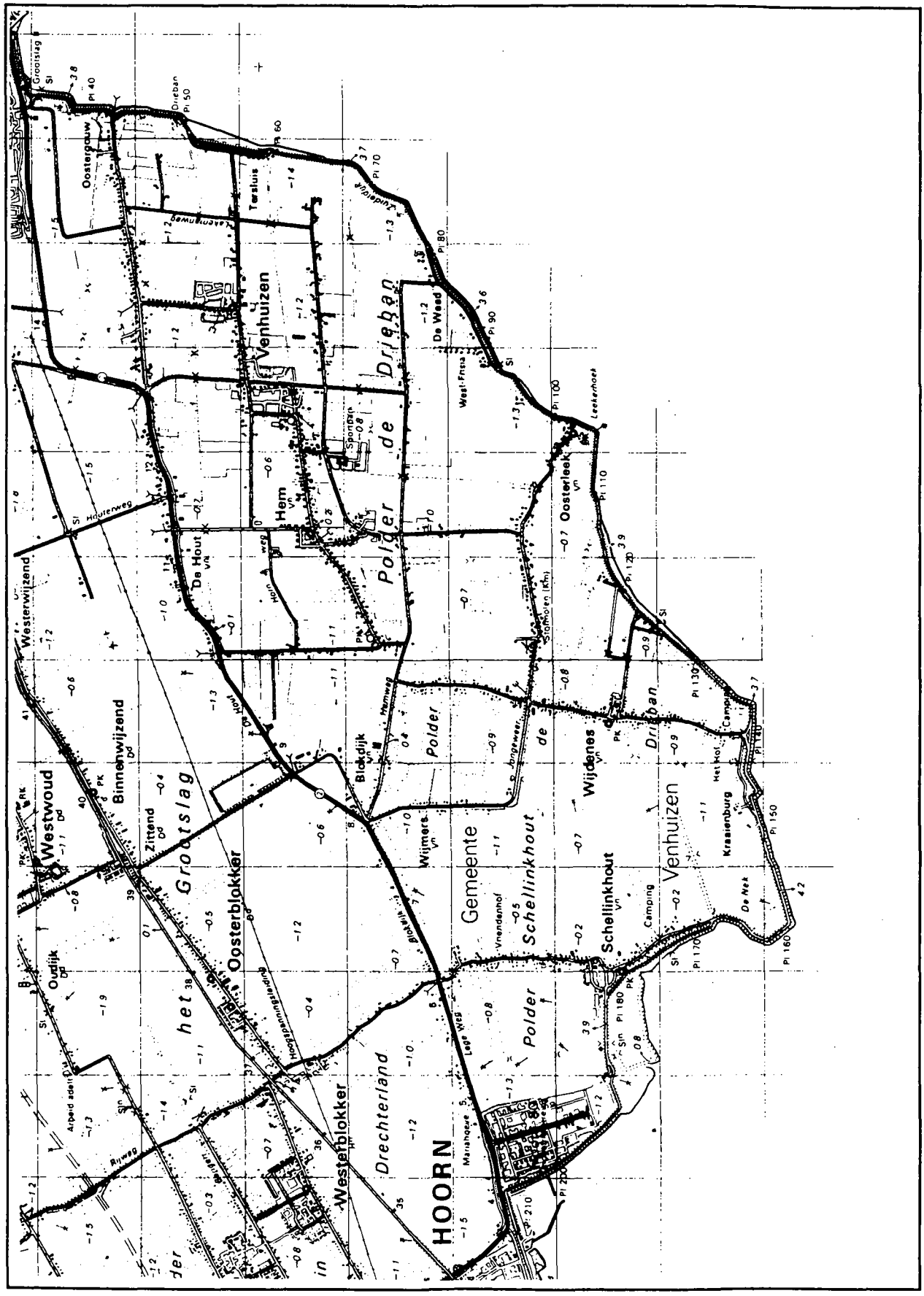

7. Indeling MIP-deelgebieden

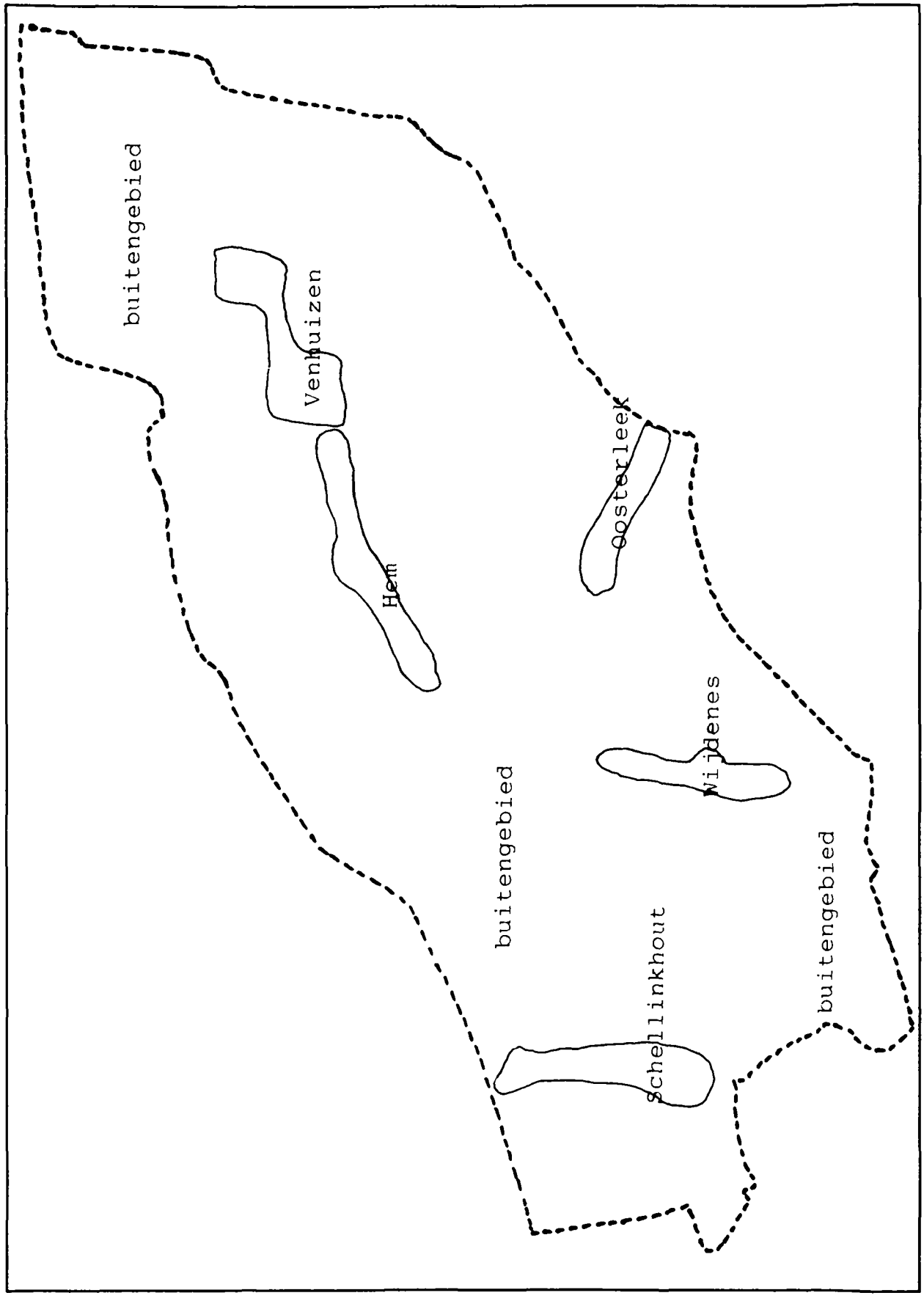

8. Infrastructuur 1850

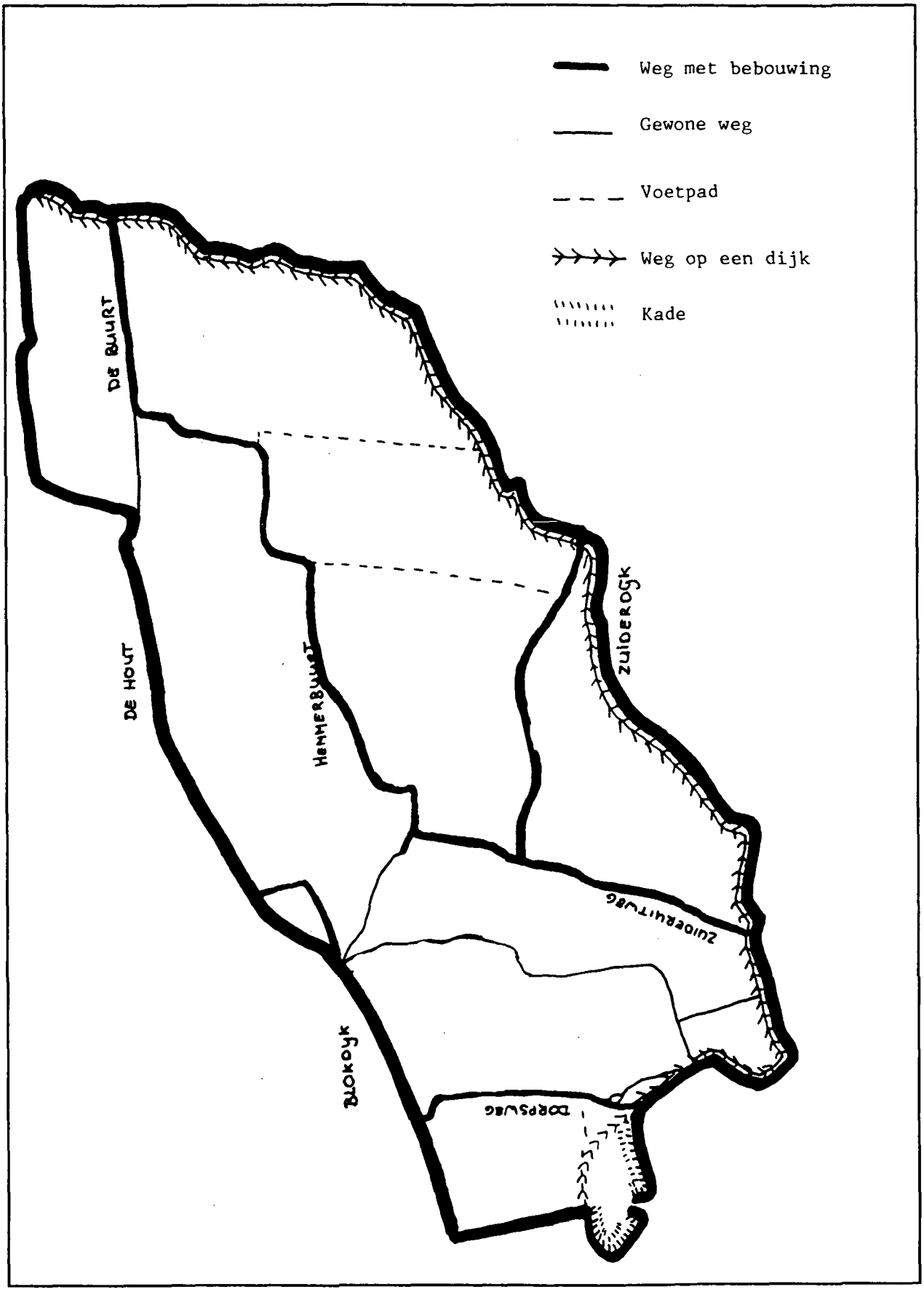

9. Infrastructuur 1900

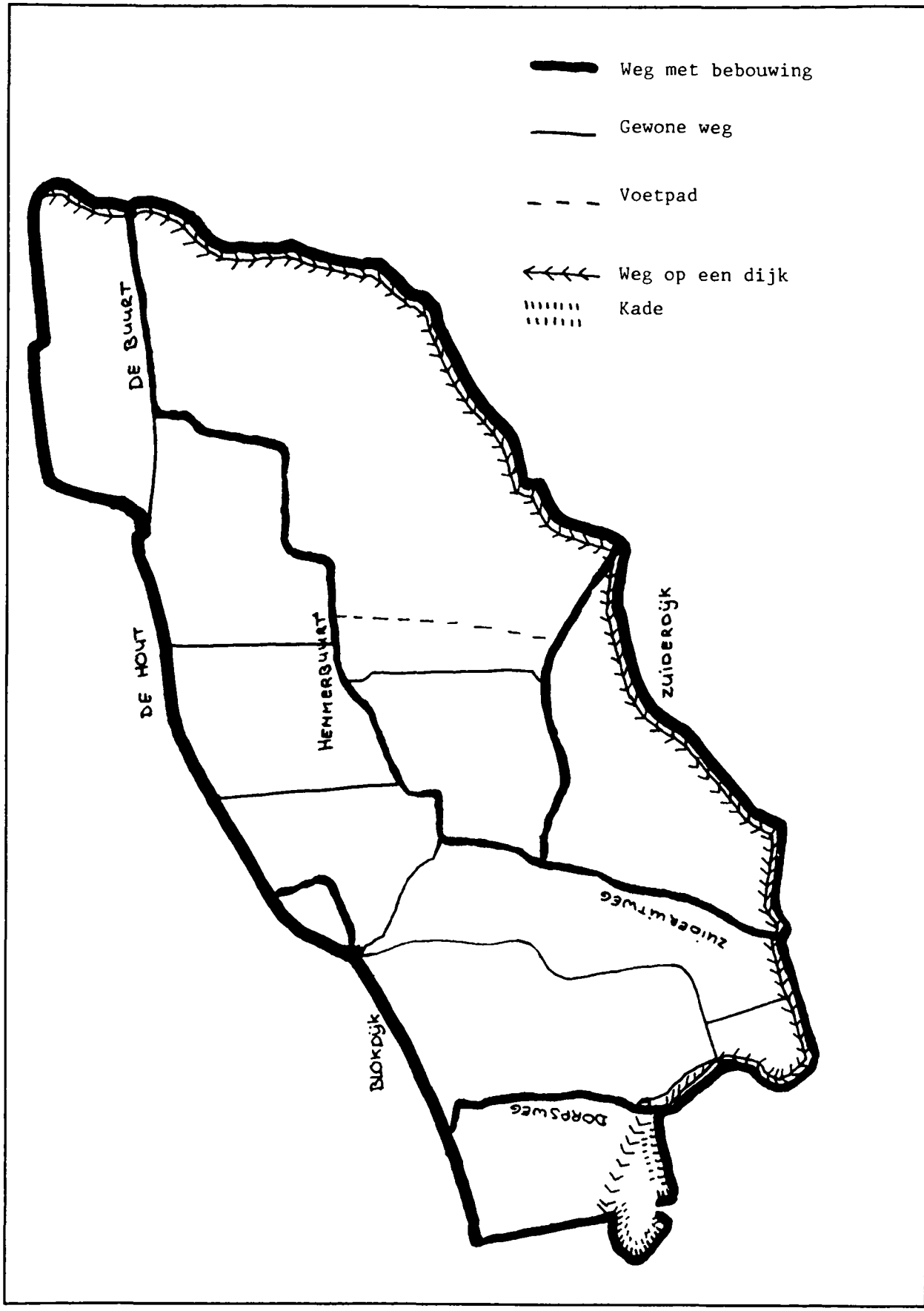

10. Infrastructuur 1980

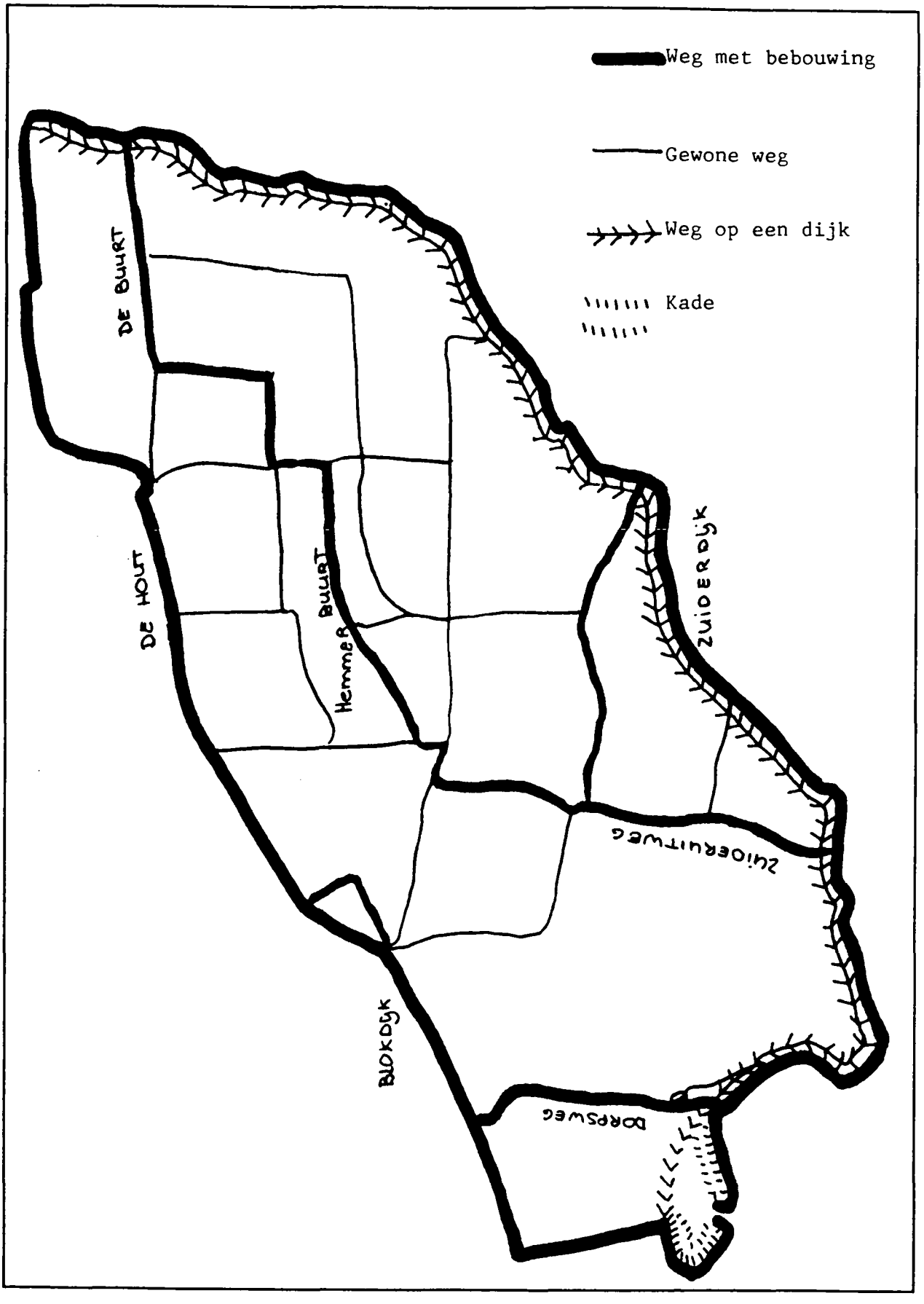

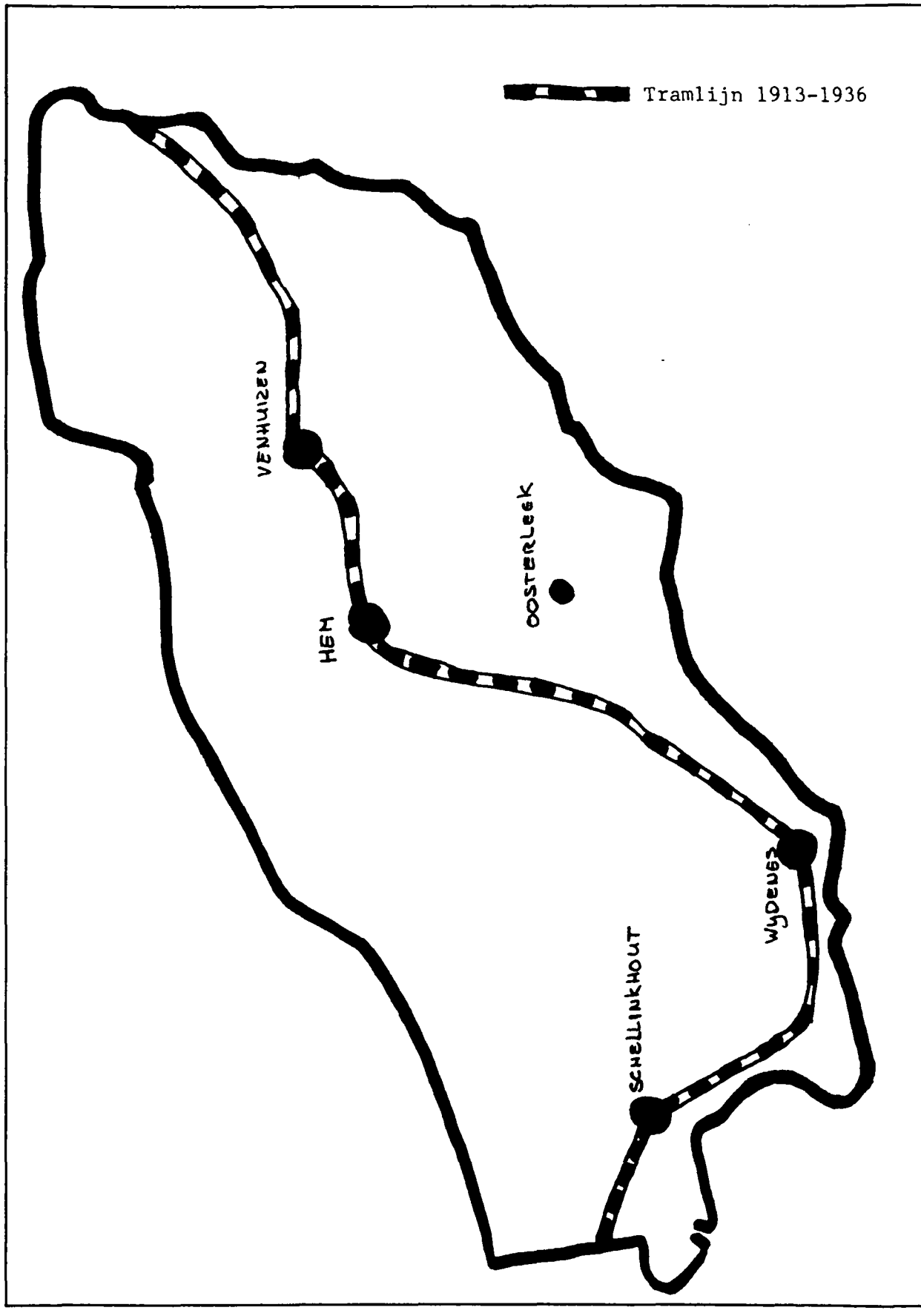
Tramlijn 1913-1936
VENHUIZEN
HEM
OOSTERLEEK
SCHELLINKHOUT
WYDEWEG

12. De bodem van Venhuizen

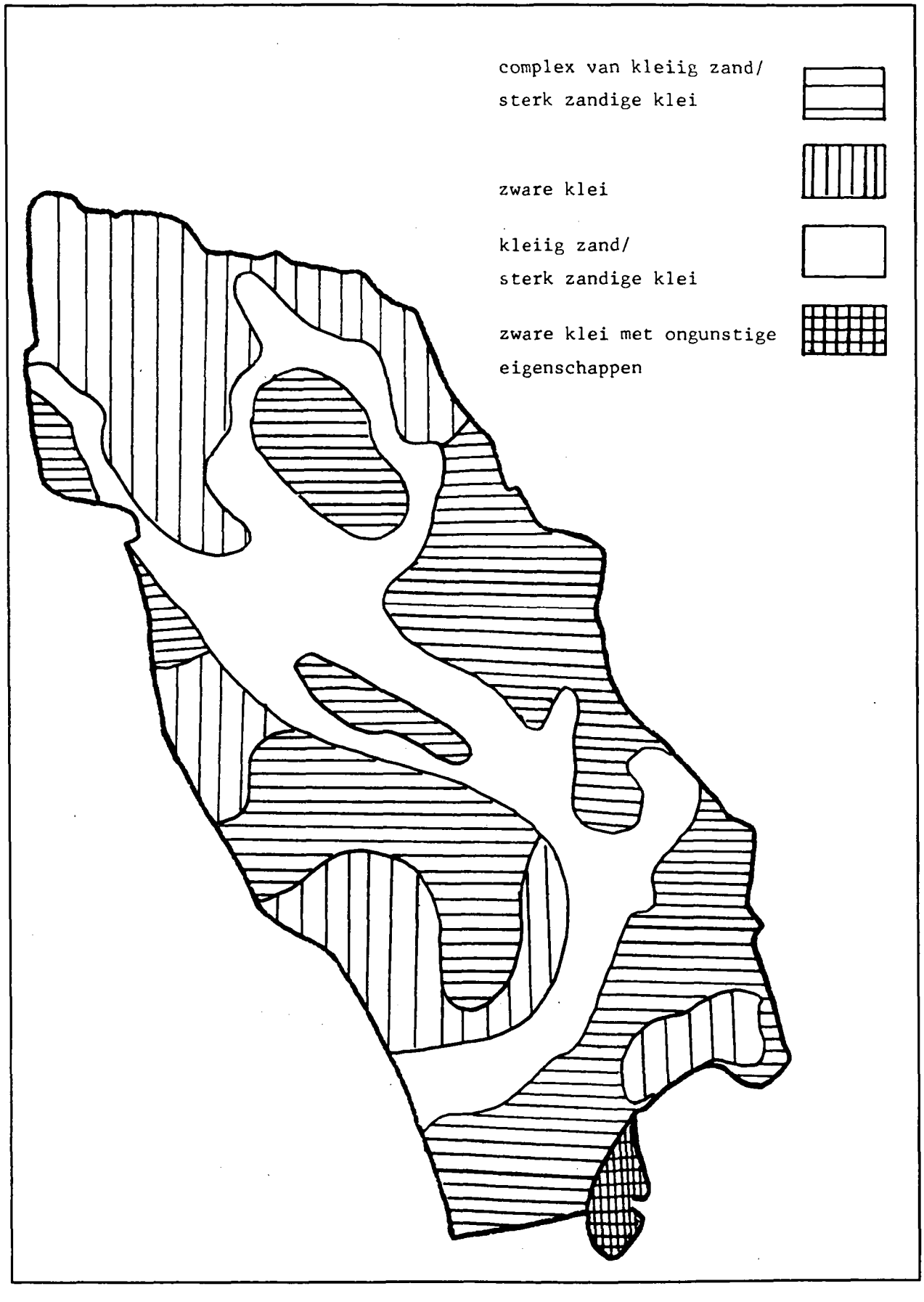

Register

Gemeente Venhuizen/Venhuizen

001	Buurt 16	Woonhuis	09923
002	Buurt 43	Woonhuis	09924
003	Buurt 48	Boerderij	09925
004	Buurt 62	Woonhuis	09926
005	Buurt 69	Boerderij	09927
006	Buurt 81	Woonhuis	09928
007	Buurt 32	Woonhuis	09929
008	Buurt 101	Boerderij	09930
009	Buurt 106	Boerderij	09931
010	Kerkweg bij 68	Begraafplaats	09932
011	Kerkweg 113	Kerktoren	09933
012	Oostergouw 3	Boerderij	09934
013	Oostergauw 5	Woonhuis	09935
014	Oostergauw 52	Woonhuis	09936
015	Westerbuurt ong.	Windas	09937
016	Westerbuurt 10	Boerderij	09938
017	Westerbuurt 36	Boerderij	09939
018	Westerkerkweg 9	Dubbel woonhuis	09940
019	Westerkerkweg 40	Boerderij	09941
020	Westerkerkweg 48	Boerderij	09942
021	Westerkerkweg 69	Boerderij	09943
022	Westeinde 8	Maatschapp. Centrum	09944
023	Westeinde 3	Boerderij	09945

Gemeente Venhuizen/Hem

024	Hemmerbuurt 1	Boerderij	09946
025	Hemmerbuurt 27	Woonhuis en bedrijf	09947
026	Hemmerbuurt 35	Woonhuis	09948
027	Hemmerbuurt 56	Woonhuis	09949
028	Hemmerbuurt 62	Boerderij	09950
029	Hemmerbuurt 85	Woonhuis	09951
030	Hemmerbuurt 98	Bedrijfspand	09952
031	Hemmerbuurt 123	Woonhuis	09953
032	Hemmerbuurt 129	Boerderij	09954
033	Hemmerbuurt 142	Kerk	09955
034	Hemmerbuurt 167	Woonhuis	09956
035	Hemmerbuurt 205	Boerderij	09957
036	Hemmerbuurt 207	Boerderij	09958
037	Hemmerbuurt 235	Boerderij	09959
038	Schoollaan 2	Woonhuis; School	09960
039	Schoollaan bij 2	Begraafplaats	09961

Gemeente Venhuizen/Oosterleek

040	Oosterleek 7	Woonhuis	09962
041	Oosterleek bij 7	Begraafplaats	09963
042	Oosterleek 22	Boerderij	09964

Gemeente Venhuizen/Wijdenes

043	Kerkbuurt 9	Boerderij	09965
044	Kerkbuurt 18	Boerderij	09966
045	Kerkbuurt 26	Woonhuis	09967
046	Kerkbuurt 53	Boerderij	09968
047	Kerkbuurt 59	Woning	09969

048	Kerkbuurt 63	Woonhuis; Winkel	09970
049	Kerkbuurt 66	Boerderij	09971
050	Kerkbuurt 68	Woonhuis	09972
051	Kerkbuurt bij 72	Begraafplaats	09973
052	Kerkbuurt bij 72	School	09974
053	Lekerweg 23	Boerderij	09975
054	Molenweg 1	Molen	09976
055	Noorderuitweg 3	Woonhuis	09977
056	Zuideruitweg 28	Boerderij	09978
057	Zuideruitweg 29	Boerderij	09979
058	Zuideruitweg 30	Woonhuis	09980

Gemeente Venhuizen/Schellinkhout

059	Dorpsweg 16	Boerderij	09981
060	Dorpsweg 17	Woonhuis	09982
061	Dorpsweg 24	Boerderij	09983
062	Dorpsweg 29	Boerderij	09984
063	Dorpsweg 40	Boerderij	09985
064	Dorpsweg 46	Rentenierswoning	09986
065	Dorpsweg 66	Boerderij	09987
066	Dorpsweg 74	Boerderij	09988
067	Dorpsweg 75	Boerderij	09989
068	Dorpsweg 77	Woonhuis	09990
069	Dorpsweg 98	Boerderij	09991
070	Dorpsweg 101; 103	Dubbel woonhuis	09992
071	Dorpsweg 106	Woonhuis	09993
072	Dorpsweg 107	Boerderij	09994
073	Dorpsweg 114	Woonhuis	09995
074	Dorpsweg bij 116	Begraafplaats	09996
075	Dorpsweg 125	Woonhuis	09997
076	Dorpsweg 128	Woning	09998
077	Dorpsweg 139	Boerderij	09999
078	Dorpsweg 144	Woonhuis	10000
079	Dorpsweg 152	Woonhuis	10001
080	Zuiderdijk 51	Woonhuis	10002
081	Zuiderdijk 55	Woonhuis	10003
082	Zuiderdijk 56	Gemaal	10004

Gemeente Venhuizen/buitengebied

083	Zuiderdijk 1	Gemaal	10005
084	Zuiderdijk 8	Boerderij; Woonhuis	10006
085	Zuiderdijk 10	Boerderij met schuur	10007
086	Zuiderdijk 14	Woonhuis met hooihuis	10008
087	Zuiderdijk 27	Boerderij	10009
088	Zuiderdijk 34	Woonhuis	10010
089	Zuiderdijk 35	Woonhuis	10011

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 14 31 43

Samenstelling
Samenstelling
mw. drs. P.E. Devilee en mw. A. Maas
Afdeling Cultuur en Educatie, Cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
300 exemplaren

Haarlem, februari 1994

Venhuizen